

**MUTAXASSISLIGI TIL BO'LMAGAN TALABALARDA KO'P TILLILIK
KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI****Omonturdiyeva Munira Shuhrat qizi**

Navoiy davlat universiteti magistranti

omonturdiyevamunira061@gmail.com**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 06.02.2026**Revised: 07.02.2026**Accepted: 08.02.2026***KALIT SO'ZLAR:***ko'p tillilik, til
kompetensiyasi, kasbiy
kontekst, integrativ
ta'lim, kommunikativ
metod, CLIL, TBLT,
madaniyatlararo
kommunikatsiya.**Ushbu maqolada mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarda ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirishning mazmuni, ahamiyati va zamonaviy metodik yondashuvlari tahlil qilingan. Unda ko'p tillilikning psixologik, lingvistik va pedagogik asoslari yoritilib, talabalarning kasbiy rivojlanishida xorijiy tilni egallashning o'rni asoslab berilgan. Shuningdek, ko'p tillilikni rivojlantirishda integrativ ta'lim, kommunikativ mashg'ulotlar, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalarning samaradorligi ko'rsatib o'tilgan. Maqolada muallif tomonidan taklif etilgan "Kasbiy-maqсадli ko'p tillilik modeli"ning dolzarbligi va amaliy ahamiyati bayon etilib, ushbu model kasbiy kontekstlashtirilgan topshiriqlar, virtual mashqlar, tillararo ko'nikmalar transferi va talabaning psixologik tayyorgarligiga tayanishi bilan izohlangan***Kirish**

XXI asrda global integratsiya jarayonlarining jadallashuvi, xalqaro ilmiy hamkorlikning kengayishi hamda mehnat bozorining keskin o'zgarib borishi natijasida ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish masalasi ta'lim tizimlari oldida muhim vazifalardan biriga aylandi. Ayniqsa, mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarning xorijiy tillarni chuqur o'rganishi, ularning kasbiy tayyorgarligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan dolzarb pedagogik

muammolardan biridir. Ko'p tillilik faqat xorijiy tilda erkin muloqot qilish emas, balki shaxsning intellektual salohiyatini kengaytirish, madaniyatlararo kommunikatsiyani samarali amalga oshira olish, global axborot makonida mustaqil faoliyat yurita olish imkoniyatini beradi.

Ko'p tillilikning ilmiy asoslari turli yondashuvlardan tashkil topadi. Psixolingvistika vakillari L.S. Vygotskiy va A.A. Leontyev tildan foydalanish inson tafakkuri va faoliyatining shakllanishida markaziy o'rinda turishini ta'kidlaydilar. Vygotskiyning fikriga ko'ra, yangi tilni o'rganish — bu shaxsning kognitiv rivojlanish bosqichi bo'lib, til qanchalik ko'p bo'lsa, tafakkur jarayoni shunchalik serqirra bo'ladi. Leontyev esa til o'rganish jarayonining motivatsion asoslarini chuqur tahlil qilib, o'quvchini rag'batlantirish ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi omil ekanligini uqtiradi. Sotsiolingvistika vakillari U. Weinreich, E. Haugen va C. Baker ko'p tillilikni jamiyatning taraqqiyot omili sifatida baholaydilar. Haugen polilingvizmni "shaxsning ikki va undan ortiq tillarda erkin fikrlashi va ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi" sifatida talqin qiladi. C. Baker esa ko'p tillilikni madaniyatlararo o'zaro anglashuvni mustahkamlovchi omil sifatida baholaydi va uni global raqobat sharoitida har bir yosh uchun zarur kompetensiya deb hisoblaydi.

Asosiy qism

Pedagogika sohasida ko'p tillilik bo'yicha yirik tadqiqotlar olib borgan olimlardan biri J. Cummins bo'lib, uning "Interdependence Hypothesis" nazariyasi (tillararo transfer nazariyasi) til o'rganishning ilmiy asoslarini izohlab beradi. Unga ko'ra, bir tilni chuqur egallash — boshqa tilni o'rganish jarayonini tezlashtiradi. Bu holat ayniqsa mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarda kuzatiladi, chunki ular ona tilidagi fan kompetensiyalarini boshqa tilda oson ko'chiradi. Shuningdek, M. Byramning madaniyatlararo kommunikativ kompetensiya haqidagi qarashlari ham ko'p tillilikning mazmun-mohiyatini to'liq ochib beradi. O'zbekiston olimlari ham mazkur yo'nalishda qator ilmiy ishlar olib borganlar. A. Abduazizov ko'p tillilikning lingvistik asoslarini chuqur tahlil qilib, polilingvizmning til tizimidagi o'rnini aniqlagan. Sh. Safarov o'z tadqiqotlarida ko'p tillilikning sotsiolingvistik jarayonlarga ta'sirini, jamiyatdagi ko'p tillilikning shakllanish mexanizmlarini yoritadi. G. Mirmuhamedova xorijiy til o'qitish metodikasi bo'yicha olib borgan izlanishlarida integrativ ta'limning samaradorligini asoslab bergan. Mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarda ko'p tillilik kompetensiyasini rivojlantirish metodikasi bir nechta zamonaviy yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Ulardan biri — CLIL (Content and Language Integrated

Learning) yondashuvidir. D. Coyle tomonidan ishlab chiqilgan 4C modeli — Content (tarkib), Communication (kommunikatsiya), Cognition (kognitiv jarayon), Culture (madaniyat) komponentlari bu jarayonning mazmuni va yo‘nalishini belgilab beradi. CLIL yondashuvi talabalarga kasbiy fanlarni xorijiy tilda o‘qitish orqali ham kasbiy, ham lingvistik kompetensiyalarni parallel rivojlantirish imkonini beradi. Bundan tashqari, kommunikativ metod (D. Hymes), vazifa asosida o‘qitish metodlari — TBLT (N. Prabhu, J. Willis), interfaol dars shakllari (debat, rol o‘ynash, case-study) ham o‘z samarasini bermoqda. Ushbu metodlar talabaning nutqiy faolligini oshirib, tilni real hayotiy kontekstda qo‘llay olish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Raqamli ta‘lim vositalari ko‘p tillilikni shakllantirishda alohida ahamiyatga ega. Hozirgi kunda Duolingo, Memrise, Busuu, Coursera kabi platformalar, shuningdek BBC Learning English, Simple Turkish, Deutsche Welle kabi resurslar mutaxassisligi til bo‘lmagan talabalarning mustaqil ta‘limini qo‘llab-quvvatlaydi. Shuningdek, sun‘iy intellekt, virtual mashg‘ulotlar, ovozi tahlil texnologiyalari tilni o‘rganish jarayonini yanada samarali qiladi. Madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish ko‘p tillilikning ajralmas qismidir. M. Byramning ta‘kidlashicha, til o‘rganish jarayoni o‘sha tilda so‘zlashuvchi xalqning madaniyati, qadriyatlari, dunyoqarashiga hurmat bilan yondashishni ham o‘z ichiga oladi. Shu bois xalqaro onlayn loyihalar, xorijlik talabalar bilan videomuloqotlar, madaniy taqqoslash topshiriqlari talabalarda ko‘p tillilikning madaniy komponentini shakllantiradi.

O‘zbekiston oliy ta‘lim tizimida ham ko‘p tillilik bo‘yicha amaliy ishlar kengayib bormoqda. Xususan, ikki tilli ta‘lim dasturlarini joriy etish, ingliz tilida o‘tiladigan kasbiy fanlar sonini oshirish, xorijiy universitetlar bilan qo‘shma ta‘lim dasturlarini yo‘lga qo‘yish — buning amaliy natijasidir. Ko‘p tillilikni shakllantirish bo‘yicha yangi o‘quv dasturlari, elektron resurslar, metodik qo‘llanmalar yaratilmoqda. Mutaxassisligi til bo‘lmagan talabalarda ko‘p tillilik kompetensiyasini shakllantirish jarayoni kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayon faqat tilni o‘rganish bilan cheklanmay, talabaning kasbiy fikrlashi, madaniyatlararo muloqot qilishi, raqamli axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi. Ko‘p tillilik talabaning global mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi, uning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga yangi imkoniyatlar yaratadi. Shunday qilib, ko‘p tillilik kompetensiyasini shakllantirish metodikasi ilmiy asoslangan pedagogik jarayon bo‘lib, unda psixolingvistik, pedagogik, sotsiolingvistik va texnologik omillar uyg‘unlashgan. Mazkur metodika asosida olib borilgan ta‘lim jarayoni talabalarning til

bilish salohiyatini, kommunikativ mahoratini, kasbiy malakasini va global dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi ta'lim jarayonida ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar yetarli bo'lsa-da, amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, mavjud metodikalar mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarning ehtiyojlari va psixologik o'quv imkoniyatlariga har doim ham to'liq mos kelavermaydi. Shu bois ushbu maqola muallifi sifatida men ko'p tillilik kompetensiyasini rivojlantirishda "Kasbiy-maqсадli ko'p tillilik modeli"ni joriy etishni taklif qilaman. Mazkur modelning yangiligi shundaki, u talabaning shunchaki til bilishini emas, balki o'rganilayotgan tilni aynan uning bo'lajak kasbiy faoliyati bilan uyg'unlashtirilgan holda o'rgatishni nazarda tutadi. Talaba uchun begona ko'rinadigan grammatik qoidalar yoki umumiy mavzulardan ko'ra, uning mutaxassisligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan til materiali talabani ko'proq qiziqtiradi, o'rganilgan bilimni real hayotga tatbiq etish imkonini beradi. Bu model quyidagi innovatsion tamoyillarga asoslanadi:

1. Kasbiy kontekstlashtirish – talabaning mutaxassisligiga oid matnlar, terminlar, vaziyatlar orqali til o'rgatish. Masalan, iqtisod yo'nalishidagi talaba uchun moliya terminlarini ingliz, rus yoki turk tillarida o'rgatish.

2. Ko'pkanalli ta'lim – bir vaqtning o'zida eshitish, ko'rish, amaliy mashq qilish, yozma va og'zaki nutqni parallel rivojlantirish. Bu metod yangi tillarni o'zlashtirish jarayonini tezlashtiradi.

3. Raqamli simulyatsiyalar – talabaning kasbiy vazifalariga moslashtirilgan virtual mashqlar (masalan: virtual mijoz bilan ingliz tilida muloqot, klinik vaziyatlarni chet tilida tushuntirish va h.k.).

4. Tillararo ko'nikmalarni transfer qilish – talabaning ona tilidagi ilmiy fikrlashini boshqa tillarda ifodalash orqali mushak xotirasi va lingvistik reflekslarni rivojlantirish.

5. Emotsional-intellektual yondashuv – til o'rganishda talabaning hissiy holati, o'ziga ishonchi, ijtimoiy faolligi ham muhim omil sifatida baholanadi. Ba'zan tilni o'rganishga qarshi psixologik to'siqlar (til qo'rquvi, xatodan uyat) eng katta muammo bo'ladi. Shu bois qo'llaniladigan metodlar talabaning o'zida erkinlik, ishonch va muloqotga tayyorgarlik hissini uyg'otishi zarur.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mutaxassisligi til bo'lmagan talabalarda ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta'limning dolzarb vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'p tillilik nafaqat til bilimini oshiradi, balki

talabaniing kasbiy, kognitiv va madaniyatlararo ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shaxsning kommunikativ salohiyati, kasbiy raqobatbardoshligi va global mehnat bozorida faoliyat ko'rsatish imkoniyati ko'p tillilik orqali sezilarli darajada oshadi.

Maqolada keltirilgan metodik yondashuvlar — integrativ ta'lim (CLIL), kommunikativ va interfaol metodlar, raqamli ta'lim vositalari va madaniyatlararo mashg'ulotlar talabalarni tilni amaliy kontekstda o'rganishga va kasbiy faoliyat bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, muallif tomonidan taklif etilgan "Kasbiy-maqсадli ko'p tillilik modeli" talabaniing individual ehtiyojlariga moslashgan, kasbiy kontekstga yo'naltirilgan yondashuv sifatida ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Ko'p tillilik kompetensiyasini shakllantirish metodikasi kompleks, psixolingvistik, pedagogik va texnologik omillarni birlashtirgan holda amalga oshirilishi lozim. Bu nafaqat talabaniing shaxsiy rivojlanishiga, balki uning kasbiy tayyorgarligi va global muloqot maydonida samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ilgari surilgan yangicha metodik yondashuvlar O'zbekiston oliy ta'limida ko'p tillilikni rivojlantirish jarayonini yanada takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi. Oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tilni o'qitish metodikasi. Tashkent, 2020.
2. Abduazizov, A. Ko'p tillilik va til kompetensiyasi. Tashkent: Fan va texnologiya. (2018).
3. Baker, C. Foundations of Bilingual Education and Bilingualism. Multilingual Matters. 2011.
4. Cummins, J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Multilingual Matters. 2000.
5. Byram, M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters. 1997.
6. Vygotsky, L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press. 1978.
7. Leontyev, A.A. Problems of the Development of Mind. Progress Publishers. 1981.
8. Weinreich, U. Languages in Contact: Findings and Problems. Linguistic Circle of New York. 1953.